

ІСТОРІЯ

УДК 94 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-1>

Юрій БЕДНАРЧУК,

orcid.org/0009-0003-6871-9628

*аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) ukrhistorydr@gmail.com*

ЗОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ІХ – ПОЧАТКУ ХІІІ СТ. У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ЮЗЕФА ШУЙСЬКОГО

У статті розглянуто особливості зображення історії Київської Русі у період із кінця ІХ ст. й до початку ХІІІ ст. у працях одного із провідних польських істориків ХІХ ст. Юзефа Шуйського.

Досліджено специфіку вивчення Ю. Шуйським проблем походження давньоруської державності та ролі у ній норманів, діяльності перших київських князів, оцінок істориком постатей Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Ізяслава Мстиславича та інших великих київських князів та правителів Галичини й Волині. Проаналізовано особливості інтерпретації науковцем суспільно-політичних та державотворчих процесів у Київській Русі, зокрема централізації у процесі побудови Київської Русі, специфіки дезинтеграції й удільного поділу, а також цивілізаційного розвитку завдяки прийняттю хрещення у православній церкві. Досліджено звернення істориком до проблем авторитаризму князівської влади, розвитку народного самоуправління та їх взаємних стосунків. Розглянуто підходи вченого до висвітлення історії польсько-руських стосунків. Зокрема участі польських князів у міжусобних війнах на Русі, династичних та політичних контактах між Польщею та Руссю.

Зроблено висновки, що історія Київської Русі була важливим елементом наукових зацікавлень Ю. Шуйського у його дослідженнях історії Польщі та сусідніх народів, із якими поляків об'єднувало багато сторінок спільної історії. Вчений, як і більшість його колег, був прихильником теорії норманізму у походженні Давньоруської державності, однак наголошував на швидкій асиміляції русів у слов'янському середовищі. На відміну від багатьох інших польських науковців він розглядав Київську Русь, як виразника інтересів та національного духу місцевого населення. Як прибічник краківської історичної школи Ю. Шуйський мав певні критичні погляди на суспільний устрій давньої польської держави та діяльність її правителів, а отже не намагався конструювати дихотомічного поділу між «польським» та «руським», як між «добрим» та «поганим». Тому його картина історії Київської Русі та її відносин із Польщею вирізнялася своєю значною об'єктивністю та неупередженістю.

Ключові слова: Юзеф Шуйський, польська історична наука, Київська Русь, Галицьке Князівство, руси, норманізм, державотворення, роздробленість.

Iurii BEDNARCHUK,

orcid.org/0009-0003-6871-9628

*Postgraduate Student at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) ukrhistorydr@gmail.com*

A DEPICTION OF THE HISTORY OF KYIVAN RUS OF THE 9TH – EARLY 13TH CENTURIES IN THE SCIENTIFIC WORK OF JOZEF SZUJSKI

The article examines the peculiarities of depicting the history of Kyivan Rus in the period from the end of the 9th century and until the beginning of the 13th century. in the works of one of the leading Polish historians of the 19th century Józef Szujski.

The specifics of Szujski study of the problems of the origin of the ancient Russian statehood and the role of the Normans in it, the activities of the first Kiev princes, the historian's assessment of the figures of Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise, Volodymyr Monomakh, Izyaslav Mstislavich and other great Kiev princes and rulers of Galicia and Volhynia were investigated. The peculiarities of the scientist's interpretations of socio-political and state-building processes are analyzed, in particular, centralization in the process of building Kyivan Rus, the specifics of disintegration and partition, as well as civilizational development thanks to the adoption of baptisms in the Orthodox Church. The historian's approach to the problems of the authoritarianism of princely power, the development of people's self-government and their mutual relations are studied. The scientist's approaches to covering the history of Polish-Russian relations are considered. In particular, the participation of Polish princes in internecine wars in Russia, dynastic and political contacts between Poland and Russia.

It was concluded that the history of Kyivan Rus was an important element of Józef Szujski's scientific interests in his studies of the history of Poland and neighboring nations, with which Poles shared many pages of common history. The scientist, like most of his colleagues, was a supporter of the theory of Normanism in the origin of the Old Russian statehood, but he emphasized the rapid assimilation of the Rus in the Slavic environment. Unlike many other Polish scientists, he considered Kyivan Rus as an expression of the interests and national spirit of the local population. As a supporter of the Krakow historical school, Szujski had certain critical views on the social structure of the ancient Polish state and the activities of its rulers, and therefore did not try to construct a dichotomous division between «Polish» and «Rus'», as between «good» and «bad». Therefore, his picture of the history of Kyivan Rus and its relations with Poland was distinguished by its considerable objectivity and impartiality.

Key words: Józef Szujski, Polish historical science, Kyivan Rus, Principality of Galicia, Rus', Normanism, state formation, fragmentation.

Постановка проблеми. У сучасних гуманітарних студіях дедалі більше уваги звертається на вивчення інтелектуальної спадщини минулого, яка впливала на формування свідомості різних великих чи малих спільнот. Подібні дослідження дозволяють з'ясувати корені тих чи інших уявлень, зглибити їх сутність, а отже сприяти подоланню різноманітних негативних явищ у світогляді соціуму чи розвинути позитивні тенденції в трансформаціях інтелектуального дискурсу. Таким важливим є аналіз специфіки впливу наукової історіографічної спадщини на формування історичної свідомості різних спільнот, а зокрема націй. Особливо гострою постає проблема бачення представниками одного народу осіб, які належали б до іншого, зокрема сусіднього, етносу, що часто повняється різноманітними шаблонами, стереотипами, упередженнями. В найновіших українських наукових розробках чільна увага приділяється вивченню специфіки образів українського народу та його історії у працях іноземних інтелектуалів. Серед таких, що вирізняються активним зацікавленням до проблем історичної україніки, різноманітністю підходів до її вивчення та впливі на свідомість мас, були польські дослідники. Одним із найбільш яскравих польських істориків, що докладно вивчав ранню історію українського народу та польсько-українських стосунків в період Київської Русі, був Юзеф Шуйський.

Аналіз досліджень. Наукову й літературну спадщину, працю на політичній та громадській ниві Ю. Шуйського вивчало багато дослідників. Зокрема такими одними із перших були Августин Соколовський (Sokołowski, 1883) та Станіслав Смолька (Smolka, 1883), кожен з яких відразу в рік смерті історика видали про нього свої окремі дослідження. Вивчав його доробок й інший видатний польський вчений Станіслав Тарновський (Tarnowski, 1901). Серед новіших досліджень варто згадати працю Генрика Станіслава Міхаляка (Michalak, 1987). Його творчість висвітлювалася й в багатьох інших публікаціях, що охоплювали ширший тематичний спектр, як діяльність вчених

із краківського наукового осередку чи, зокрема, представників краківської історичної школи. Що ж до вивчення образів історії Київської Русі в працях польських науковців, то серед українських дослідників такими проблемами займався Т. Гриневич, якому належать публікації у яких він вивчав відображення даної історичної проблематики в працях Й. Лелевеля (Гриневич, 2015) чи вчених, які працювали період між двома Світовими війнами (Гриневич, 2010). До проблеми дискусій між польськими та українськими вченими в оцінках історії Київської Русі звертався зокрема В. Тельвак (Тельвак, 2006; Telvak, V., Yanyshyn, V., 2021). Однак на сьогодні як серед вітчизняних, так й іноземних історіографічних досліджень немає жодної спеціальної праці присвяченої образу історії Київської Русі у творчості Ю. Шуйського.

Мета статті полягає у вивченні особливостей зображення історії Київської Русі та польсько-руських відносин X – XIII ст. у науковій творчості польського історика Ю. Шуйського.

Виклад основного матеріалу. Одні із найважливіших постатей становлення модерних націй чи національного відродження народів завжди у цій чи іншій мірі були пов'язані із фахом історика. Саме інтелектуали, які сягали до вивчення минувшини свого народу й поширювали знання про неї серед широких мас своїх співвітчизників завжди відігравали ключову роль у самоусвідомленні етносів, формуванні їх історичної свідомості, а отже й становленні як повноцінної нації. В українського народу особами, що кардинально причинились до його націєтворення були М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович і звичайно ж М. Грушевський та багато-багато інших як професійних істориків, так і аматорів. Подібно й у поляків пробудженням національного духу у період становлення сучасної польської нації займалися Й. Лелевель, К. Шайноха, М. Бобжинський, Т. Корзон чи Л. Кубаля. Й особливе місце серед них посідав Юзеф Шуйський.

Майбутній вчений та громадський діяч був позашлюбним сином княгині Кароліни Шуйської та польського повстанця Едварда Лянге. Навчався у гімназіях у Тарнові та Кракові, у краківському

Ягеллонському університеті. З 1867 р. був депутатом Галицького Крайового сейму, був по життєвим членом Палати знаті (Herrenhaus) парламенту Австро-Угорщини. Був співтворцем краківської історичної школи та політичного угруповання станьчиків, членом багатьох наукових товариств. Ю. Шуйський був автором великої кількості літературних творів, зокрема драм та історичних повістей. Займався проблемами історіографії й творцем, як праць, присвячених окремим історичним проблемам (наприклад подій Хотинської війни, Люблінського сейму 1568–1569 рр.) так і масштабних досліджень цілісності історії Польщі, що пережили багато видань й протягом поколінь користувалися незмінним інтересом читачів. У своїй творчості вчений чільну увагу звертав на історію сусідніх із поляками народів, із якими їх об'єднувало багато спільних сторінок минулості. Однією із проблем, яка стояла у центрі його зацікавлень, була історія Київської Русі.

Юзеф Шуйський був прихильником норманської теорії походження Давньоруської держави. Вчений вважав, що східнослов'янські племена здавна перебували під загрозою експансії своїх сусідів. Так з півдня їм загрожувала «болгарська навала» й мешканці цього регіону Східної Європи взагалі перебували під хазарським пануванням. Натомість навіть на півночі та сході на слов'ян здійснювали натиск їх сусіди латвійці та чудь (фінські мордва, весь та мурома). Іншу перманентну загрозу для них становили «постійні напади скандинавів», які зрештою завершилися запрошенням їх дружин новгородцями. Науковець на підтвердження своєї тези про скандинавський «поштовх до організації держави» посилався на свідчення Нестора Літописця та неназваних «переважної більшості дослідників». При цьому він зазначив, що згідно найновішими дослідженнями засновники держави Київська Русь були готами або литовцями, при цьому не вдаючись у жодне пояснення такої тези (Szujski, 1889: 11). Вчений висловив думку, що назва «русів» чи «росів» походила від гіпотетичної річки Росі, що могла бути десь у Скандинавії (Szujski, 1895: 36). Історик обумовлював встановлення влади войовничих варягів над землями східних слов'ян особливостями громадсько-політичної організації та свідомості останніх. Він зазначав, що слов'янам був притаманним «фаталізм», що передбачав терплячість до злигоднів та «недбальство про майбутнє», «легковажність в переддень нещастя», а також «сварливість та ворожнеча в хвилинах, коли є потреба згуртованості та єдності». Саму ж владну суспільну організацію, як зазначав

Ю. Шуйський, слов'яни рідко визнавали – «терплячи деспотизм, керувати самі ніколи довго не могли» (Szujski, 1889:15). Таким чином скандинави, на думку вченого, змогли привнести східним слов'янам те, чого їм не вистачало – порядок – та силою привести їх до покори й нав'язати їм організацію. З іншого ж боку у творенні політичних структур, привнесених їм варягами, слов'янам допомогла «дивна легкість у перейманні чужих впливів та духовних надбань», що разом із «стійкістю у збереженні етнічних традицій», були «в кінцевому рахунку важливими для здійснення значної ролі в історії світу» (Szujski, 1889:15).

У більш ранніх дослідженнях Ю. Шуйського Давньоруська держава та самі східні слов'яни зображені далекими від етнічної «чистоти», а тому й розглядалися вченим, як такі, що не відповідали справжній слов'янській сутності. Він наголошував, що слов'янське населення Східної Європи «було змішане із варяжським та фінським коренем вздовж Дніпра, Двіни та Неману» (Szujski, 1889: 8). Таке бачення істориком Київської Русі та східнослов'янських племен було зумовлене його бажанням зобразити лише Польщу та польські племена, як єдиних справжніх «чистих» слов'ян. У даному контексті вчений стверджував, що «найбільш самобутня й найчистіше слов'янська держава, бо розвивалася в середині слов'янських земель, була Польща» (Szujski, 1889: 8). Однак уже в пізніших своїх працях дослідник навпаки наголошував, що на відміну від західних слов'ян, що зазнавали експансії Німеччини, та південних, які попали під владу болгар, східне слов'янство найдовше розвивалося самостійно. Але це «чисто слов'янське життя, розквіт міст, ремесел та торгівлі» тривали лише до початку IX ст., коли вони зазнали нападу норманів, а уже в 859 р. варяги наклали на них данину (Szujski, 1895: 36).

Ю. Шуйський вважав, що варяжсько-руська основа, яка творила Давньоруську державу здійснила кардинальний вплив на увесь суспільний устрій населення Східної Європи, що попало під її панування. Ключову роль у цьому процесі дослідник відводив самим методам створення політичного організму Держави Рюриковичів – а саме завоюванню слов'янських племен. У даному контексті історик називав Київську Русь «здобичною державою». Тому він стверджував, що «варяжсько-руська політична стихія залишила відчутний слід військового абсолютизму на суспільному та політичному устрої» (Szujski, 1889: 11). Прояви цього він бачив у встановленні великим князем своїх родичів над уділами, а посадників – для управління містами та в поділі волостей між дружиною.

Характеризуючи становище населення історик вважав, що «нижчі стани від вільного селянина «смерда» до «роба», «челядника», «хлопа» носять на собі знак ранньої неволи; вимоги княжих законів є чисельні та жорсткі» (Szujski, 1889: 11).

Лаконічно, але послідовно виклав ранню історію Київської Русі Ю. Шуйський. Вчений вказував, що руська держава, організована скандинавськими дружинами як їх військова здобич, вперше засвідчила про себе на міжнародній арені вже в 866 р. Саме тоді було здійснено варяжсько-руський похід на Константинополь, масштаби якого науковець змальовував вказуючи про участь у ньому двохсот кораблів. Описуючи ж творення політичного організму Київської Русі дослідник вказував, що Рюрик уже близько 859 р. захопив Новгород, Польцьк, Ростов та Смоленськ, а Аскольд й Дір вигнали із Києва хозарів. Натомість при описі діяльності Олега він знову зазначає під роком 883 р. нове «вигнання хозарів». Після цього, у 906–911 рр., на його думку, відбулось й завоювання тиверців, хорватів, дулібів та «сербів» (Szujski, 1895: 36). До висвітлення історії походи русів на Візантію у першій половині X ст. історик не вдавався, обмежившись згадкою лише про поразку Ігоря у війні 941 р. Науковця цікавили русько-візантійські дипломатичні контакти – дослідник наголошував на факті укладення в 911 р. корисного для Русі трактату між Олегом та імператором Левом VI. Також вчений зазначав, що ці домовленості були підтвержені та модифіковані на користь Візантії уже в договорі 945 р. Правління князя Ігоря історик зобразив як час ще більшого розширення військової діяльності Русі і окрім походу на Константинополь, відзначав, що його напади «сягали Херсону та Азії» (Szujski, 1895:36). Натомість часи наступниці князя Ігоря, його дружини Ольги, Ю. Шуйських характеризував, як період поширення на Київську Русь «грецьких звичаїв та перших слідів східного християнства» (Szujski, 1889: 11). У цей же час історик звертав увагу, що правління її сина Святослава Ігоровича відзначалося, як союзами з Візантійською імперією (завоюванням Болгарії), так і війнами проти неї (невдала боротьба проти імператора Іоанна Цимісхія).

Ю. Шуйський робив наголос на факті існування Руської держави у початковий період її історії у атмосфері постійних війн одночасно на багатьох напрямках. Окрім конфліктів із Візантією, він виділяв два головні напрямки мілітарної політики Русі – постійні війни із агресивними кочовими племенами печенігів та угрів, а також масштабну експансію самої Київської держави, яка постійно розширювалася шляхом завоювання

східнослов'янських племен (Szujski, 1889: 11). Саме військові конфлікти, у баченні дослідника, становили суть політичного організму Київської Русі утвореного професійними скандинавськими воїнами. При цьому історик, окрім бажання розширювати власні кордони та захисту від ворожих набігів, не визначав інших мотивів такої мілітарної політики руських володарів.

Період правління Володимира Великого Ю. Шуйський характеризував як час найбільшого розквіту та тріумфу Київської Русі. При цьому він зазначив, що початок правління цього київського князя був пов'язаний із міжусобною війною між синами Святослава Ігоровича у ході якої «Ярополк втратив Київ, а знову призвані варяжські дружини встановлюють на великокнязівському престолі першого незабаром християнського князя Володимира» (Szujski, 1889: 11). Вчений подав вичерпний перелік військових перемог великого князя: «щасливі війни з Польщею (981 р.), ятвягами, ляхськими народами в'ятичів та радимичів, білими болгарами (985 р.) та Херсоном (988 р.), переможний погром печенігів» (Szujski, 1889: 30). У переліку його видатних діянь, поруч із встановленням тісних політичних та династичних зв'язків із візантійськими імператорами та «нарешті позбувшись більшої частин варяжської дружини», він перше місце відводив прийняттю християнства у східному обряді. Це все дозволило істориком означити Володимира Великого справжнім «героєм, засновником та апостолом християнської Русі» (Szujski, 1889: 30). Слід зазначити, що для Ю. Шуйського, що докладно цікавився роллю скандинавів у творенні Київської Русі, що у його баченні була справжнім симбіозом іноземного «осердя» та автохтонних слов'янських мас, важливим було з'ясування саме моменту переходу політичної домінації від прийшлому елементу до місцевого. Тому вчений зробив наголоси як на ключовій ролі варягів у початковому періоді правління Володимира Великого, так й на його рішучому звільненні від їх засилля у наступний час володарювання. Так історик, творячи свої праці у важкий для поляків період поразок їх національно-визвольної боротьби та у часи відходу від ідей романтичної історіографії й переходу до парадигм позитивізму, намагався пояснити особливості державотворчих процесів у середовищі слов'янських народів, ролі у цих процесах іноетнічних та автохтонних елементів, шукав причини слабкості слов'янських політичних організацій.

Цікаві характеристики правління Ярослава Мудрого подав Ю. Шуйський. Самого великого київського князя він називав жорстоким чолові-

ком, якому не допомогла теологічна освіта» (Szujski, 1889: 31). Згадуючи про його освіту вчений все ж не вдався у якесь роз'яснення наведеного твердження. У баченні вченого Ярослав відіграв вагомий роль у руському державотворенні «відновивши Володимирів почин, зміцнивши його інституціями та накресливши шляхи традиційної внутрішньої та зовнішньої політики». Серед подій зовнішньої політики та військових кампаній Ярослава Володимировича історик виділяв його північну політику. Так зазначав, що князь уже в 1021 р. переміг полоцького володаря Брячислава, «що покушався на Новгород», а після вимушеного поділу володінь із братом Мстиславом, «розширював свій уділ, розташований на заході від Дніпра, у північному напрямку через війни з естонцями та чуддю» (Szujski, 1889: 31), що тривало до відновлення ним єдності держави після смерті брата-співправителя.

Чільну увагу явищу удільної роздробленості Київської Русі присвятив Ю. Шуйський. У баченні вченого це явище було притаманне чи не усім державам в епоху Середньовіччя й становила певний невід'ємний етап їх розвитку. Такий період у його баченні наступав після завершення територіальної експансії та остаточного формування кордонів, що йшло паралельно із утвердженням структур монаршої влади – т.зв. час «великих середньовічних засновників держави» (Szujski, 1889: 30). Цікаво, що історик встановлював зв'язки між складанням системи управління віддаленими від центру регіонами та удільною роздробленістю, що у його баченні становили своєрідні відповідно причину та наслідок. Зачатки цього явища він віднаходив у наділенні великим князем своїх братів та синів окремими уділами, «розсиланні в городи посадників, розділенні волостей між дружинників» (Szujski, 1889: 11), що вперше відбулося уже за панування Святослава Ігоревича, який «посадив синів у Києві, землі древлян та Новгороді». Для Ю. Шуйського такі заходи великих князів київських мали на меті утвердження «військового абсолютизму» через зміцнення контролю над завойованими землями, однак з часом призвели до протилежних наслідків. Однак до справжнього поділу держави тоді, як і після панування Володимира Великого, не відбулося через криваві міжусобні війни, що в обох випадках завершилися утвердженням влади єдиного брата-переможця. Науковець також робив наголос на факті того, що явище удільної роздробленості проявлялось на теренах Давньоруської держави раніше ніж в Польщі. Це він пояснював тим, що Русь була «історично старшою» за Польщу, а отже раніше

переживала необхідні етапи політичного розвитку (Szujski, 1889: 30).

Ю. Шуйський зобразив історію пертурбацій пов'язаних із поділами теренів Київської Русі на князівські уділи. Побіжно згадуючи про існування після смерті Володимира Великого новгородського уділу у Ярослава Володимировича та «уділу над Доном» з Тмутороканню у його брата Мстислава, вчений наголошував, що уже «із смертю Ярослава в 1054 р. усталюється шість уділів» (Szujski, 1889: 31). Вчений називав «верховний» уділ із Києвом та Новгородом у володінні Ізяслава, Чернігів та Тмуторокань у Святослава, Тверь й Нижній Новгород у Всеволода, Смоленськ та Вітебськ у В'ячеслава («Венцслав» у записі Ю. Шуйського) та Поділля, Волинь й Червона Русь у Ігоря й Полоцьк у володіння Всеслава Брячиславича. При чому останній уділ історик називав «орендою Ярославовичів».

Як доволі неоднозначну особистість описував Ю. Шуйський великого київського князя Ізяслава Ярославича. Вчений звертав увагу на факт підступного полонення Ізяславом Всеслава Брячиславича, який раніше, «незадоволений із малих розмірів свого уділу побив Ізяслава над Німаном». Після цього, незадоволені Ізяславом кияни, самі «призвали Всеслава з в'язниці для оборони Києва проти половців й він осів на престолі в столиці». Цікаві пов'язання зробив Ю. Шуйський між походом польського князя Болеслава II Сміливого на Київ, з метою допомогти Ізяславу повернутися на престол, й відносинами польського монарха із Апостольською столицею. Науковець вважав, що саме за наполягання папи Григорія Болеслав II здійснив цю військову кампанію в 1077 р. Готовність виконати волю папи дослідник пов'язував із згодою останнього на коронацію його королем Польщі, що відбулася якраз перед цими подіями у 1076 р. (Szujski, 1889: 25). Після повернення Ізяслава на київський трон, князь «був вигнаний своїм братом Святославом Чернігівським, адже зловживав опікою ляхів й заглибився у жорстокість» (Szujski, 1889: 31). Така поведінка Ізяслава зводила нанівець спроби пошуку допомоги з боку Болеслава Сміливого, імператора Генріха IV та папи Григорія, й лише смерть брата дозволила йому повернути собі Київ шляхом договору із Всеволодом, якому тепер дістався Чернігів та Смоленськ. Фінал правління Ізяслава Ярославича історик змалював відновлення боротьби за великокнязівський трон, тепер уже в союзі із Всеволодом «Тверським» проти синів Святослава та Всеслава, що завершилась загибеллю київського володаря.

Ю. Шуйський подав коротку, але цікаву характеристику Всеволода Ярославича як великого князя київського. Він зазначав, що після загибелі старшого брата Ізяслава, Всеволод зайняв Київ й відбувся новий перерозподіл уділів у Київській Русі. Тоді «синові Всеволода Володимир Мономаху дістався Чернігів, а Ізяславовичам Святополку та Ярополку відповідно дісталися Новгород й Володимир Волинський із Туровом. Історик наголошував, що військовими кампаніями «на сході» займався Володимир Мономах, а його батько «не міг дієво перешкодити постійним конфліктам». Натомість вчений вказував, що Всеволод здобув значне визнання на міжнародній арені, адже «про нього розходила слава як про могутнього князя, що перебував у союзі із імператорами сходу та Генріхом IV» (Szujski, 1889: 31).

Особливо змальовував факти правління Святополка Ізяславича на київському великокнязівському престолі Ю. Шуйський. Вчений наголошував, що перехід влади після смерті Всеволода відбувся мирним шляхом, без боротьби із нащадками останнього. Основні події володарювання нового київського князя зосереджувалися довкола протидії «щораз не безпечнішим нападам половців та лютою чому Олегові Святославовичу» (Szujski, 1889: 31). Саме Святополку Ю. Шуйський приписував ініціативу у скликанні князівських з'їздів у Києві 1096 р. та Любечі 1097 р. «де намагалися впорядкувати уділи, що постійно множились». Науковець також згадував і про негативні факти «зради Давидом та Святополком» Василька Тербовлянського, а також підкреслював, що основний тягар військових кампаній проти половців у цей час поклав на себе Володимир Мономах.

Доволі особливий образ Володимира Мономаха подав Ю. Шуйський. Вчений, що згадував про активну участь та навіть керівництво Мономахом військових кампаній його батька київського князя Всеволода, все ж самого його означив як «суздальського князя». Його він теж бачив винуватцем зриву мирних відносин між Руссю та Польщею, які наступили після його утвердження на престолі у Києві після смерті дружнього до поляків Святополка (Szujski, 1889: 29). Також князь у його зображенні постає як володарем-воїном, так і талановитим, часто жорстким, політиком. Князя він характеризував як «войовничого» борця проти степових нападників та монарха, що поставив перед собою масштабний план усунення з володіння землями Київської Русі представників інших ліній династії Рюриковичів. Так він заставив Ярослава Святополковича, якого підтримував польський князь Болеслав Кривоустий, покинути

його уділ у Володимирі Волинському, утвердивши на його місці сина Андрія. Таким чином, як акцентував дослідник, Мономаху вдалося розставити своїх нащадків у Новгороді, Переяславі, Турові, Смоленську, Белзі та Суздалі. Правити залишились «лише роди Святославовичів та Ізяславовичів на Чернігівщині, Муромі та Рязані; Ростиславовичі на Червоній Русі; з лінії Володимира Великого тільки Брячиславовичі правили в Полоцьку» (Szujski, 1889: 32).

Період історії Київської Русі після смерті Володимира Мономаха Ю. Шуйський характеризував як часи постійного протистояння двох ліній династії Рюриковичів – «старшої», як її характеризував історик, чернігівської гілки нащадків Святослава, та «молодшої із синів Володимира Мономаха». Вчений зазначав, що у цей конфлікт тісно були вплетені половці, що підтримували «старшу лінію». Старший син та наступник Володимира Мономаха Мстислав, як вказував історик, продовжив вдалу політику батька по утвердженні влади свого роду на Русі. Так йому в 1129 р. вдалося приєднати до своїх володінь уділ полоцьких князів, провести корисну для себе дипломатичну місію по врегулюванню відносин із Ростиславовичами з Червоної Русі, успішно боротися із половецькими ордами. Однак уже його наступники не були такими успішними: згідно із твердженням науковця князь Ярополк «неспростав своєму завданню», а його молодший брат та наслідник В'ячеслав взагалі був «вигнаний з Києва Всеволодом Ольговичем із старшої лінії, що опанував велике князівство» (Szujski, 1889: 32). Однак нащадкам Святослава Чернігівського, згідно із баченням польського дослідника, таки не вдалось утвердитись у Києві – «серед постійних боїв із лінією Мономаха та галицьким князем Володимирком, Всеволод залишив в 1146 р. трон своєму брату Ігорю, який також наступного ж року, через неприхильність киян, втратив престол на користь Мономаховичів» (Szujski, 1889: 32).

У баченні Ю. Шуйського у середині XII ст. міжособний конфлікт, а отже й роздробленість, у Київській Русі поглибилися через розширення боротьби між лініями нащадками Святополка та Володимира Мономаха, розколом в останній. Історик вказував, що у цей час основні збройні змагання за володіння Києвом розгорнулись між Ізяславом Мстиславичем та наймолодшим сином Мономаха Юрієм Долгоруким. Цікаво вчений змальовував сили на які спирався суздальський князь у своїй боротьбі. Він зазначав, що його удій в переважній більшості заселяли «уральська чудь», що складала основу його війська. Також його спіль-

никами виступали інші давні вороги лінії Мономаховичів – половці, чернігівські Святославовичі та Володимирко Галицький. Науковець висував тезу, що Юрій Долгорукий «щораз серйозніше втручався у справи Русі», вказуючи на правителя Суздаль, як на представника чужого до Русі простору. Такі його заходи, як стверджував дослідник, призвели до організації проти нього в 1148 р. «загального походу», не вказуючи при цьому на його учасників. В іншому місці Ю. Шуйський згадував, що польський князь Болеслав Кучерявий у 1149 р. вислав Ізяславу Мстиславичу військову підмогу у боротьбі проти Юрія Суздальського (Szujski, 1889: 40). І лише смерть Ізяслава в 1154 р. «та швидка зміна в Києві В'ячеслава Володимировича й Ростислава Мстиславовича» дозволила Юрію утвердитись на великокнязівському престолі. При цьому вчений наголошував, що тоді відбулося «об'єднання щойно побудованої Москви з Києвом, а суздальці вирішально переселили потугу Києва, яку від заходу уже затмарював суперник – Галич» (Szujski, 1889: 33).

Утвердження перших удільних князів на Прикарпатті Ю. Шуйський пов'язував із подіями Люблінського з'їзду руських князів у 1097 р. Вчений зазначав, що саме з цього моменту «розпочинається історія Галицької Русі, як окремого уділу, коли з'їзд у Любечі признав синам Ростислава Володарю та Васильку Перемишль та Теробовлю» (Szujski, 1889: 33). Також тоді була вирішена й доля Волинської землі, якою був наділений Давид Ігорович. Історик змалював у своїй праці «Історія Польщі» й долю Червоної Русі й після смерті Володаря та Василька й зазначив про новий її перерозподіл між їх синами Ростиславом та Володимирком й Василем та Іваном, що відповідно отримали Перемишль та Звенигород, а Васильковичі – Теробовлю. Вчений наголошував, що саме із смертю Ростислава у 1126 р. Володимирко зайняв його уділ, зробив своєю столицею Галич й «з 1134 р. називався князем галицьким» (Szujski, 1889: 33). Першого галицького володаря дослідник характеризував у доволі темних тонах як «підступного та войовничого». Такі його означення в значній мірі були зумовлені спрямованими на Польщу військовими походами Володимирка. Він, як вказував історик, разом із волинським князем Андрієм постійно «непокоїв польські кордони». Однією із причин таких дій він бачив втечу в Польщу ворожого до обох князів, колишнього правителя Волині Ярослава. Заходи поляків проти їх руських ворогів Ю. Шуйський описав виклавши історію воеводи князя Болеслава Кривоустого Петра зі Скинна, котрий вдав перед

Володимирком «вигнанця із двору Кривоустого, виманив його на полювання й силою викравши, як полоненого доставив на польський двір» (Szujski, 1889:29). Викуп же з неволі «дорого коштував Володимиркові». Поруч із цим вчений стверджував, що Володимирко Володаревич укладав й вдалі союзи із Польщею. Так він стверджував, що руський князь «щасливими союзами із Угорщиною, Польщею, Юрієм Долгоруким, усуненням Ростиславового сина Івана, заклав фундаменти могутності Галича» (Szujski, 1889: 33).

Ю. Шуйський змалював історію східної політики великого краківського князя Болеслава Справедливого. Вчений вказував, що польський володар зосередив свою військову діяльність саме на напрямку Київської Русі та прусько-литовських племен. Такі дії монарха носили форму втручання у внутрішньополітичне життя руських князівств. Зокрема, як вказував історик, він «активно вмішався у внутрішні конфлікти у володимирській Русі, де у Володимирі, Белзі та Бересті панували сини Ізяслава Мстиславича, внука Мономаха». Так йому вдалося нав'язати свою зверхність над володимирським князем Романом Мстиславичем, якому він взамін за надане йому у 1182 р. Берестя, яке було попередньо здобуте польськими військами. Змальовуючи відносини між Романом Мстиславичем та Казимиром Справедливим Ю. Шуйський зробив акценти виключно політичній та військовій їх стороні, не згадавши при цьому, що в основі їх лежали родинні стосунки, коли волинський князь приходився своєму краківському родичу племінником, адже був сином його рідної сестри Агнешки. Таким чином відносини між ними уклалися відносно моделі «дядько – племінник», а отже передбачали певний патронат старшого родича над молодшим, а не сюзерена над васалом.

Іншим напрямком руської політики Болеслава Справедливого у змалюванні Ю. Шуйського була його діяльність, щодо Галицького князівства. Вчений вказував, що після смерті Ярослава Осмомисла у 1187 р. на галицькому престолі осів його син Володимир, якого історик характеризував як «розпусника й тирана», що і підштовхнуло польського володаря до інтервенції. Внаслідок неї останній представник роду Ростиславовичів був вигнаний із Галича, який був наданий Казимиром у правління Романа Мстиславича. Ці події, як зобразив їх польський історик, розрослись у значний міжнародний конфлікт. Науковець наголошував, що «Володимир вимагав допомоги в угорського короля Бели III, котрий замість нього, осадив у Галичі власного сина Андрія, після ж

цього Казимир вигнав у 1189 р. Андрія й повернув Володимира» (Szujski, 1889: 41). Зосередження краківського великого князя на руській політиці й його участь у далеких походах у свою чергу пробудили політичний апетит у великопольського князя Мешка Старого, що за відсутності Казимира на певний час захопив його столицю.

Ю. Шуйський змалював русько-польські відносини за часів правління наступників Казимира Справедливого малолітніх Лешка й Конрада та їх стосунків із Романом Мстиславичем. Історик зазначав, що довкола наступників померлого у 1194 р. краківського володаря сформувалася коаліція у яку зокрема входив й волинський володар й яка користувалася прихильністю імператора Священної Римської імперії та папи римського. Доля суперництва за краківський престол вирішилась у великій кривавій битві під Мозгавою у 1195 р., у якій одну із ключових ролей відіграли руські війська на чолі із Романом. Дану битву, яка, попри великі жертви з обох сторін, фактично завершилась без переможців, вчений характеризував переможною для молодих польських князів та правителя Волині. Коротко науковець згадав про перемогу князя Лешка над Романом Мстиславичем у битві під Завихостом у 1205 р., однак не вдався у якесь детальніше пояснення причин розриву тривалих союзних відносин між краківськими та волинськими монархами та перебігу цього конфлікту. Серед наслідків цієї перемоги Лешка історик називав «прославлення» польського князя та зріст його авторитету, що дозволили йому повернути собі панування над Краковом, який він втратив ще в 1200 р. У наступні роки Лешек, прозваний «Білим», «головним полем своєї діяльності мав сусідню Галицьку Русь», що у свою чергу відвертала його від участі у політичному житті Польщі й призвела до «труднощів в утриманні хоча б тіні верховенства над дрібнішими уділами П'ястів» (Szujski, 1889: 42). Однак, як наголошував дослідник, й на поприщі руської політики Лешку не щастило: «він не вмів втримати польської переваги над Галичем й у 1214 р. видав свою дочку Саломею за угорського королевича Коломана, сина Андрія, й впровадив його разом

із мадярами у Галич. Серед планів таких вчинків Лешка Білого Ю. Шуйський називав «надію, що там [у Галичині – Ю.Б.] через польські впливи візьме гору католицтво». Однією із осіб, що мала сприяти утвердженню католицької церкви на теренах Галицького князівства, вчений називав відомого літописця та краківського єпископа Вінцентія Кадлубка, що супроводжував колоду королівську пару на Русі. Однак усю цю політику історик оцінював, як таку, що «повернулася проти Польщі»: запрошений проти Коломана новгородський князь Мстислав Мстиславович домовився із угорським королем й у 1219 р. передав Галич іншому сину угорського монарха – Андрію. Таким чином плани Лешка щодо утвердженні на галицькому престолі своїх нащадків були зруйновані. У підсумку вчений стверджував: «так після тривалих зусиль, вплив Польщі у Галицькій Русі впав, а незабаром утвердився там син Романа Данило, що був грізною для Польщі потугою» (Szujski, 1889: 42).

Висновки. Історія Київської Русі була важливим елементом наукових зацікавлень Ю. Шуйського у його дослідженнях історії Польщі та сусідніх народів, із якими поляків об'єднувало багато сторінок спільної історії. Попри аналіз процесів, що відбувалися на теренах Русі, які слугували істориком для порівняння подій, що розгортались у середньовічній польській державі П'ястів, вони були й самостійним об'єктом його досліджень. Вчений, як і більшість його колег, був прихильником теорії норманізму у походженні Давньоруської державності, однак наголошував на швидкій асиміляції русів у слов'янському середовищі. На відміну від багатьох інших польських науковців він розглядав Київську Русь, як виразника інтересів та національного духу місцевого населення. Як прибічник краківської історичної школи Ю. Шуйський мав певні критичні погляди на суспільний устрій давньої польської держави та діяльність її правителів, а отже не намагався конструювати дихотомічного поділу між «польським» та «руським», як між «добрим» та «поганим». Тому його картина історії Київської Русі та її відносин із Польщею вирізнялася своєю значною об'єктивністю та неупередженістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич Т. Історична українка у творчості Йоахіма Лелевеля *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць ДДПУ ім.І.Франка. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім.І.Франка, 2015. Випуск 36. С. 122–132.
2. Гриневич Т. Київська Русь в дискусіях польських істориків міжвоєнного часу. *Історіографічні дослідження в Україні*. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 20. С. 278–297.
3. Гриневич Т. Християнство у Київській Русі в польській історіографії міжвоєнного часу. *Історія релігій в Україні* : наук. щорічн. 2010. Львів: “Логос”, 2010. Кн. I. С. 292–297.

4. Тельвак, В. Перший том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського в оцінках сучасників. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2007. Вип. 17. С. 16–38.
5. Тельвак, В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 67–82.
6. Michalak H.S. Józef Szujski 1835 – 1883. Swiatopogląd i działanie. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1987. 300 s.
7. Smoleński W. Szkoły historyczne w Polsce: główne kierunki poglądów na przeszłość. Warszawa: Druk. Artystyczna Saturnina Sikorskiego 1898, 100 s.
8. Smolka S. Józef Szujski. Jego stanowisko w literaturze i w społeczeństwie. Kraków: Główny skład księgarni Gebethnera i Sp., 1883. 128 s.
9. Sokołowski A. Józef Szujski. Kraków: Nakładem Wydawnictwa „Nowej Reformy”, 1883. 18 s.
10. Szujski J. Dzieła. Dzieje Polski. Kraków: Drukarnia „Czasu”, 1895. 348 s.
11. Szujski J. Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. 440 s.
12. Tarnowski S. Józef Szujski jako poete. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1901. 202 s.
13. Telvak V., Yanyshyn B. „Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes“ of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*. 2021. Vol. 25. № 1. S. 71–90.
14. Wierzbicki A. Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej. Poznań: Nauka i Innowacje, 2014. 228 s.

REFERENCES

1. Hrynevych T. (2015) Istorychna ukrajinika u tvorchoosti Yoakhima Lelevelya Problemy humanitarnykh nauk. [Historical Ukrainian in the work of Joachim Lelevel Problems of humanitarian sciences.] Zbirnyk naukovykh prats DDPU im.I.Franka. Seriiia «Istoriia». Drohobych: Vydavnychyy viddil DDPU im.I.Franka, – A collection of scientific works of the I.Frank State University of Applied Sciences. “History” series. Drohobych: Publishing Department of I.Frank State University, 36. 122–132. [in Ukrainian].
2. Hrynevych T. (2010) Kyivska Rus v dyskusiyakh polskykh istorykyv mizhvoyennoho chasu. [Kyivan Rus in the discussions of Polish historians of the interwar period] Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukrayini. – Historiographic research in Ukraine. K.: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 20. 278–297. [in Ukrainian].
3. Hrynevych T. (2010) Khrystyianstvo u Kyivskiy Rusi v polskiy istoriohrafii mizhvoyennoho chasu. [Christianity in Kyivan Rus’ in Polish historiography of the interwar period] Istoriya relihiy v Ukrayini: Nauk. shchorichn. History of religions in Ukraine: Science. annually. 292–297. [in Ukrainian].
4. Michalak H.S. (1987) Józef Szujski 1835–1883. Swiatopogląd i działanie. [Józef Szujski 1835 – 1883. Worldview and Action]. 300. [in Polish].
5. Smoleński W. (1898) Szkoły historyczne w Polsce: główne kierunki poglądów na przeszłość. [Historical Schools in Poland: Main Directions of Views on the Past.] 100. [in Polish].
6. Smolka S. (1883) Józef Szujski. Jego stanowisko w literaturze i w społeczeństwie. [Józef Szujski. His Position in Literature and Society]. 128. [in Polish].
7. Sokołowski A. (1883) Józef Szujski [Józef Szujski]. 18. [in Polish].
8. Szujski J. (1895) Dzieła. Dzieje Polski [Works. History of Poland]. 348. [in Polish].
9. Szujski J. (1889) Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście [Polish History Concisely Told in Twelve Books]. 440. [in Polish].
10. Tarnowski S. (1901) Józef Szujski jako poete [Józef Szujski as a Poet]. 202. [in Polish].
11. Telvak, V. (2007). Pershyi tom «Istarii Ukrainy-Rusy» Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv [The first volume of Mykhailo Hrushevskyi’s «History of Ukraine-Rus» as assessed by contemporaries]. Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini. – Historiographic research in Ukraine. 17. 16–38. [in Ukrainian].
12. Telvak, V. V. (2006). Postat Mykhaila Hrushevskoho v polskii istoriohrafii (kinets XIX – XX st.) [The figure of Mykhailo Hrushevskyi in Polish historiography (late 19th-20th centuries)]. Ukrainskiy istorichnyi zhurnal. Ukrainian historical journal. 5. 67–82. [in Ukrainian].
13. Telvak, V., Yanyshyn, B. (2021). „Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes“ of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*. 25. 1–90.
14. Wierzbicki A. (2014) Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej [List of Polish Historians. Polish Historiography of the Post-Partition Period]. 228. [in Polish].